ЛІГУНОВА СМЕРТЬ

Кров за кров, рід за рід.

Закон тлінкетів

— Послухай тепер про Лігунову смерть.

Оповідач замовк, або вірніше стримав мову, і зирнув на мене багатозначним поглядом. Я підняв пляшку проти вогню, пальцем показав, скільки він може надпити, і посунув до нього — бо хіба він не був Палітлум-П’яниця? Багато всяких історій розповів він мені, і я довго чекав, коли цей неписьменний книжник розповість мені що-небудь про Лігуна. Він знав про нього більше, ніж хто інший у цілому світі.

Він щось пробурчав сам до себе, тоді відхилив назад голову і бурчання зразу перейшло на булькіт. Велетенська тінь людини з перехиленою здоровезною пляшкою захиталась і затанцювала за нашими спинами на нерівній поверхні скелі. Він неохоче відірвав губи від пляшки і сумно глянув на химерне небесне склепіння, де мінився блідий відблиск літнього північного сяйва.

— Дивно! — промовив він. — Холодна як вода і гаряча як огонь. Тому, хто п'є мало, надає сили, а в того, хто п'є багато, її відбирає. Старих робить молодими, а молодих — старими, зморену людину підводить на ноги і веде далі, а свіжу — вморює сном. У мого брата завжди було серце, як у кролика, а коли він випив, то вбив одразу чотирьох своїх ворогів. А мій батько завжди був як вовк, що скалить зуби на людей, а коли напився — то став тікати від ворога, і його вбили в спину. Дуже дивно!

— Це "Три зірки", воно краще, ніж те, яким труять собі шлунки там, унизу, — відповів я, махнувши рукою над безодньою хланню темряви, і

показав униз на маленькі вогники на узбережжі — тільки ці струмочки полум'я і надавали реальності ночі.

Палітлум зітхнув і похитав головою.

— Тим-то я тут, з тобою, — сказав він і подивився на мене й на пляшку поглядом, що свідчив більше, ніж усякі слова, про ганебну його жагу до цього питва.

— Ні, — відповів я, поставивши пляшку собі між колінами. — Розкажи мені перше про Лігуна, а про "Три зірки" ми побалакаємо потім.

— Там ще багато, і я зовсім не втомився, — нахабно випрошував він. — Мені тільки доторкнутись губами, і я скажу тобі величні слова про Лігуна та про його останні дні.

— У того, хто п'є багато, відбирає сили, — засміявся я, — а свіжу людину зморює сном.

— Ти мудрий, — відповів він лагідно й принижено, без будь-якого гніву, — як і всі твої брати, ти мудрий. Хоч ти спиш, хоч не спиш — "Три зірки" завжди з тобою, а проте я ніколи не бачив, щоб ти пив занадто довго або занадто багато. Увесь час ти збираєш золото, що ховається в наших горах, і рибу, що плаває в наших морях. Палітлум і брати Палітлумові копають для тебе це золото, ловлять для тебе цю рибу і щасливі, коли ти даєш їм радість зросити губи "Трьома зірками".

— Я хотів чути про Лігуна, — сказав я нетерпляче. — Ніч минає, а завтра перед нами важка подорож.

Я позіхнув і вдав, що хочу підвестись. Палітлум видимо збентежився і раптом почав:

— Коли Лігун був уже на схилі віку, найбільше бажання мав він, щоб усі племена жили в згоді між собою. Молодим він був найперший вояк, ватаг над ватагами островів і проток. Усі його дні минали в боях. Ніхто інший не міг похвалитися стількома шрамами від кістки, свинцю й заліза, як він. Три жінки було у нього, і від кожної по двоє синів. Усі сини, від старшого аж до найменшого, — усі загинули, б'ючися поруч з ним. Він був непосидющий, як той лисий ведмідь, і никав по всіх усюдах, на півночі до Уналяски й Мілкого моря, на південь до островів Королеви Шарлотти і навіть, як кажуть, разом з кейками заходив до П'юджет-Саунду і там убивав твоїх братів у їхніх захищених будинках.

Та на схилі віку, кажу, він прагнув тільки миру. І це не через те, що він став боятися або занадто полюбив місце коло багаття та повний горщик. Ні, він, як і раніше, вбивав з хижістю і злістю, як найлютіший войовник, під час голоду стягував собі живота разом з наймолодшими і з найдужчими пускався в бурхливе море або йшов небезпечними стежками. Щоб покарати його за всі славні подвиги, військовий корабель завіз його аж у твою країну, о Волоханю, і в країну чоловіка з Бостона. Минуло чимало років, перш ніж він повернувся назад. Я вже тоді підріс, хоч не був ще справжній юнак. Лишившись на старість бездітним, він прихилився до мене і вділяв мені своєї мудрості.

— "Воювати добре, о Палітлуме", — казав він. — Ні, о Волоханю, я тоді був не Палітлум, мене звали Оло Вічно-Голодний. Пити я став уже пізніше. "Воювати добре, — казав Лігун, — тільки нерозумно. У країні чоловіка з Бостона я бачив на власні очі, що вони не б'ються один з одним, тим-то вони й дужі. Своєю силою вони йдуть проти нас на островах і протоках, а ми для них — як той дим з багаття або як той туман на морі. Тому я й кажу тобі, що воювати добре, дуже добре — тільки нерозумно".

І ось Лігун, як завжди найперший з усіх вояків, став подавати свій гучний голос за мир. Він був наймогутніший ватаг і найбагатша людина, отже, коли він був уже зовсім старий, то справив потлач. Ніколи ще не бувало такого. П'ятсот човнів вишикувалося вздовж берега річки, і в

кожному було не менш як десятеро чоловіків і жінок. Прибуло вісім племен. Усі — від першого й найстарішого аж до останнього й найменшого — зійшлися тут. Були люди і з дальших племен, великі мандрівники й шукачі, що почули про потлач Лігунів. Цілих сім днів вони набивали собі животи, їли та пили в нього. Вісім тисяч укривал роздав він їм. Я це добре знаю, бо хто ж, як не я, роздавав їх усім, кожному відповідно до його значності й гідності.

Після потлачу Лігун став бідною людиною, але ім'я його було на устах у кожного, і інші ватаги аж скреготіли зубами, заздрячи на його велич.

Слова його мали велику вагу, і він проповідував мир. Він не минав жодного потлачу, жодного свята, їздив навіть на звичайні ради племені, щоб там говорити про мир. Одного разу випало нам з Лігуном поїхати на великий бенкет до Ніблака. Цей Ніблак був ватаг скутів, річкових індіян, що жили поблизу плем'я стикінів. Лігун був уже дуже старий і недалеко йому було до смерті. Він бухикав і від холоду, і від диму, і червона кров часто лллялась із його рота, і ми дивились на нього, як на вмирущу вже людину.

— "Ні, — сказав він якось, — краще було б умерти, коли кров капає з ножа, коли навкруги бряжчить криця і пахне порохом, а люди скрикують, пронизані холодним залізом або метким свинцем!" Бачиш, о Волоханю, серце його ще лежало до боїв.

Від чілкетів до скутів не близький світ. Ми чимало днів пливли на човнах. Коли люди гнулись над веслами, я сидів біля ніг Лігуна і вчився в нього закону. Мені нема чого говорити про це, о Волоханю, бо ти знаєш. Я повторюю тільки закон: "Кров за кров, рід за рід". Лігун глибоко розумів це, коли казав:

"Знай одне, о Оло, що мало честі вбити чоловіка нижчого себе. Вбивай завжди значнішого, і чим він значніший, тим більше тобі буде

пошани. Але коли з двох людей ти вбиваєш нижчого, на тебе впаде ганьба, і жінки будуть копилити губи перед тобою. Я кажу, що мир — добрий, але пам'ятай, о Оло, коли доведеться тобі вбивати, то вбивай, як велить закон".

Такий звичай тлінкетів, — ніби виправдуючись, пояснив Палітлум.

Я згадав про розбійників і злочинців на Заході наших Штатів і не дуже здивувався із звичаїв тлінкетів.

— До Ніблака й скутів ми приїхали вчасно, — оповідав далі Палітлум. — Бенкет був великий, мало не такий самий, як і Лігунів потлач. Приїхали наші з Чілкету, і сітки, і стикіни, сусіди скутів, і рангели, і гунаї. Були також сендауни, такоси з бухти Готон, і їхні сусіди оки з Дугласової протоки, індіяни з річки Наас, і тонги з півночі Діксону, і кейки з острова Купріянова, і сиваші з Ванкувера, і касіяри з Золотих Гір, і тесліни, і навіть стіки з Юконського краю.

Багато людей з'їхалося звідусіль. Найважливіше було те, що ватаги племен мали зустрітися з Ніблаком і потопити стару ворожнечу в квасі. Цей квас навчили нас робити росіяни — так казав мені мій батько, а йому казав його батько. Ніблак намішав у цей квас ще багато дечого — цукру, борошна, сушених яблук, хмелю, — і вийшло справжнє питво для чоловіків — міцне й приємне. Не таке добре, як "Три зірки", о Волоханю, але добре.

Цим квасом частували ватагів, самих тільки ватагів. Їх було зо двадцятеро. Лігун був дуже старий і дуже могутній ватаг, і тому мені дозволили увійти разом з ним, щоб він міг спертись на моє плече, а я щоб допомагав йому, коли він сідав і коли підводився. На порозі Ніблакового будинку — великий то був будинок, з дерев'яних колод, — кожен ватаг лишав свого списа або рушницю, що в кого було, і свого ножа. Так уже було заведено. Ти знаєш, о Волоханю, що міцне питво гаряче, і від нього спалахує давня ворожнеча, а руки й голова швидкі на

вчинки. Але я помітив, що в Лігуна було два ножі. Одного він лишив у дверях, а другого сховав собі під укривало, щоб був напохваті. Інші ватаги зробили так само, і я з жахом подумав, що воно буде.

Усі поважно посідали великим колом. Я стояв поруч Лігуна. Посередині була бочка з квасом, а коло неї стояв раб, що наливав квасу всім гостям. Ніблак перший виголосив промову, дуже миролюбну, проречисту, і подав знак рабові. Той зачерпнув повний глек квасу і почастував, як і годилось, Лігуна — першого за старшинством та вагою.

Лігун випив усе, до останньої краплі. Я допоміг йому підвестись, щоб він також міг виголосити промову. У нього знайшлось привітне слово для кожного плем'я, він похвалив Ніблака за щедрість, за те, що він справив такий бенкет, радив, як завжди, жити всім у мирі і сказав, що квас дуже смачний.

Тоді випив Ніблак, другий після Лігуна за старшинством. Потім пили по ряду всі ватаги один за одним. Усі промовляли добрі слова і хвалили квас… Що я сказав? Усі? Ні, о Волоханю, не всі. Останнім був худорлявий, подібний до кота чоловік з молодим обличчям і бистрим, зухвалим поглядом. Він понуро випив квас, плюнув на землю і не промовив жодного слова.

Випити квас і не похвалити його — була образа. Плюнути на землю було більше, ніж образа. Він зробив і те, і те. Про нього знали тільки, що він ватаг стіків з Юкону, а більше нічого.

Як я вже сказав, це була образа. Але знай, о Волоханю, це була образа не Ніблакові, що справляв бенкет, а найстаршому і найповажнішому з тих, що сиділи кружка. А таким був Лігун. Усі замовкли і, втупивши в нього очі, чекали, що він буде робити. Лігун не ворухнувся, не затремтіли старечі губи, не здригнулись ніздрі, не опустились вії. Але я бачив, що він зблід і посірів. Я бачив старих дідів суворими ранками, коли притискав голод, коли жінки плакали, діти

хлипали, і ніде не було не тільки м'яса, але й натяку на м'ясо. Вони так само виглядали.

Тиша стояла мертва, ніде ні згуку. Можна було подумати, що навколо сидять мерці, якби кожен не намацував ножа під одежею і не позирав допитливо на своїх сусідів з обох боків. Я був тоді юнак, але я знав, що трапилось таке, яке не часто трапляється, і що наближається хвилина, яка тільки раз у житті буває.

Ватаг стіків підвівся, — усі очі звернулися до нього, — перейшов кімнату і став перед Лігуном.

— Я — Опітса-Ніж, — сказав він.

Лігун нічого не відповів, не підвів на нього очей і, не кліпаючи, дивився в землю.

— Ти — Лігун, — казав далі Опітса, — ти вбив багато людей, але я живу.

Лігун знову нічого не відповів, тільки подав мені знак і за моєю допомогою підвівся й вирівнявся. Він був як сосна, що вже гола й стара, але ще може позмагатися з бурею і з морозом. Його очі дивились уперед, не кліпаючи. Здавалось, що він не тільки не чув, але й не бачив Опітси.

А Опітса, оскаженівши з люті, затанцював перед ним, не згинаючи ніг, як роблять люди, коли хочуть ганьби завдати. І Опітса заспівав пісні про свою величність і про величність свого плем'я, пісня та була пересипана образами чілкетам і Лігунові. Усе співаючи й танцюючи, він скинув своє укривало, вихопив ножа і став ним виблискувати перед лицем Лігуна.

І пісня, яку він співав, була піснею ножа. Навкруги панувала тиша — лишень чулося пісню Опітси. Ватаги сиділи, як неживі, тільки, коли блищав ніж, в очах їх спалахували іскри вогню, що десь глибоко жеврів. Лігун стояв нерухомо. Він знав, що перед ним була смерть, і не боявся. Ніж виблискував щораз ближче до його обличчя, але очі дивились, не кліпаючи, і він не відхилявся ні в один бік, ні в другий.

Опітса вдарив його два рази по лобі. Порскнула червона кров. Лігун дав мені знак, щоб я підтримав його, він хотів іти. Старий зневажливо посміхнувся в обличчя Опітси, відхилив його вбік, як відхиляють довгу гілку, що нависла над стежкою, і пройшов повз нього.

Я розумів, що вбити Опітсу перед лицем двадцятьох великих ватагів була б ганьба, і, згадавши про закон, зрозумів, що Лігун хотів убити по закону. А хто ж після нього був перший, як не Ніблак? Спираючись на мою руку, Лігун ішов до Ніблака. З другого боку в нього вчепився і колов його ножем Опітса, занадто нікчемний, щоб великий ватаг заплямував свої руки його кров'ю. Ніж Опітси завдавав йому щораз нові рани, та Лігун немов не помічав їх, і ми втрьох так і йшли через приміщення до Ніблака, що сидів, загорнувшись в укривало, і, пойнятий жахом, дивився на нас.

Раптом спалахнула колишня ненависть, згадалася давня ворожнеча. Брат Ламука з плем'я кейків утопився колись у нечистій воді у стикінів, а стикіни не заплатили укривалами за свою нечисту воду, як це годилось за звичаєм, і тепер Ламук устромив свого довгого ножа просто в серце стикінові Клок-Куцу. Катчагук згадав про ворожнечу свого плем'я з річки Наас із тонгами з півночі Діксону і вбив ватажка тонгів з револьвера, який наробив великого шуму. Жадоба крові охопила всіх, що сиділи в колі. Один ватаг убивав другого, як випадало. Але всі вони намагалися або вдарити ножем Лігуна, або влучити в нього кулею. Убити його було дуже почесно, і вони прославилися б назавжди. Вони оточили його, як зграя вовків оленя, але їх було забагато, і вони вбивали одне одного. Зчинилася загальна колотнеча.

Лігун усе йшов поважно, не квапився, немов перед ним лежали ще цілі роки життя. Він неначе був певен, що встигне ще вбити, кого йому треба, перше ніж уб'ють його самого. Ішов він, кажу, поважно. Ножі з усіх боків кололи його, він увесь був червоний від крові, що його заливала, але ходи не прискорив. Про мене, звісно, ніхто не думав, я був тільки юнак, але ножі зачіпали й мене, і не одна куля обсмалила моє тіло. Лігун усією вагою спирався на мене, Опітса весь час штрикав його ножем, і так усі троє ми підійшли і стали перед Ніблаком. Той з переляку обмотав голову укривалом — скути завжди були боягузи.

Гулзаг і Кадишан, один жерун риби, другий мисливець, схопилися за честь своїх племен. У своїй скаженій вовтузні вони наскочили на Опітсу, звалили його на землю і стали топтати. Хтось кинув ножа, і він, свистячи, пронизав повітря й устромився в горло Скульпінові, ватагові сітків. Той змахнув руками, захитався і, падаючи, збив мене з ніг.

Я лежав долі і бачив, як Лігун нахилився над Ніблаком, відкинув укривало йому з голови і повернув його лицем до світла. Усе це він робив не поспішаючи. Кров цебеніла по обличчю Лігуна і заважала бачити, і він рукою витер очі. Переконавшись, що обернуте до світла обличчя справді Ніблакове, він вийняв ножа і полоснув по горлу так, ніби це був перед ним олепь. Тоді він вирівнявся й заспівав пісню смерті, тихенько, похитуючись з боку на бік. Скульпін, що перекинув мене разом із собою, вистрілив у нього з револьвера з того місця, де й лежав. Лігун колихнувсь і повалився, як колихається і валиться стара сосна під натиском вітру.

Палітлум замовк. Очі його похмуро блищали, дивлячись на вогонь, і щоки почервоніли від збудження.

— А ти, Палітлуме, — спитав я, — а ти?

— Я? Я згадав закон і забив Опітсу-Ножа — і це було добре. Потім витяг Лігунів ніж з горла Ніблака і забив Скульпіна, що повалив мене. Я

був юнак і міг убивати кожного — і це додавало мені честі. А крім того, Лігун помер, моя сила нікому не була потрібна, отже, я колов його ножем усіх, вибираючи найзначніших із решти.

Він пошукав у себе за пазухою і витяг піхви, оздоблені намистом, а з них видобув ножа. Ніж був саморобний, абияк вирізаний з великої пилки. Таких ножів можна знайти сотні в старих людей у селищах Аляски.

Лігунів ніж? — спитав я.

Палітлум кивнув головою.

— За Лігунів ніж я дам тобі десять пляшок з "Трьома зірками".

Палітлум повільно підвів на мене очі.

— О Волоханю! Я кволий, як вода, й похильний, як жінка. Я запаскудив свій шлунок квасом, самогоном і "Трьома зірками". Очі мої погано вже бачать, слух не такий гострий, а сила моя обернулася в сало. Тепер мені нема честі, і мене прозивають Палітлум-П'яниця. Проте на потлачі в Ніблака з плем'я скутів я доскочив честі, і мені дорогі спогади про це і спогади про Лігуна. Коли б ти навіть усе море обернув у "Три зірки" і давав його мені за ножа, то й тоді б я не погодився. Я Палітлум-П'яниця, але колись я був Оло Вічно-Голодний і своєю молодою силою я підтримував Лігуна.

— Ти великий чоловік, Палітлуме, і я поважаю тебе. Він простяг руку.

— "Три зірки" між твоїми колінами — мої. Ти обіцяв мені за оповідання.

Коли я озирнувся, то на нерівній поверхні скелі за нашими спинами побачив велетенську тінь людини з перехиленою здоровезною пляшкою.